

AZ ESZTRAMOS ÉS KÖRNYÉKE KÖZÉPKORI TÖRTÉNETI FÖLDRAJZÁHOZ

Historical geography of the Esztramos Hill and its surroundings in the Middle Ages

DÉNES György

Abstract: South-west–north-eastwards from Rudabánya, crossing the Bódva there is an ore-bearing mountain range through the Esztramos as far as Hídvégárdó. From the Prehistoric Age and also in the Middle Ages iron ore was mined here, as well as in *Ruda* Hill at *Rudabánya*, west of the Bódva, in the mines of the *Rednek* Valley at *Martonyi*, east of the Bódva, and in the ore outcrops of the Esztramos and perhaps on the *Ruda*-side at *Hídvégárdó*, too. There may have been some more smaller beds of iron ore, like the place west of the Bódva on the confines of *Teresztenye* (former *Kovácsi*), which was mentioned as *Rednek* in a document of 1272. There may also have been a deposit of iron ore or an ore-dressing plant in *Rednek-dűlő*, north of Szalonna. The names *Ruda* and *Rednek* originate from the Slavonic word “*ruda*” meaning “iron ore”. *Wyhniche*, a settlement before the middle of the 13th century not far from the Esztramos, may also have been an ore-dressing plant. Its name comes from the Slavonic word “*vihne*” meaning “forge, smithery”. The “blacksmiths” settlement may have been on the territory of today’s *Tornabarakony*, where the existence of typical slag-remains prove that there was smithery there in the Middle Ages. So *Ruda*, *Rednek*, and *Vihne* are Slavonic names, and so is the name of the Esztramos (probably of Southern Slav origin), coming from the Slavonic word “*sztrm*” meaning “steep”. So it denotes the most characteristic feature of the hill. These Slavonic names are supposed to have come from the Old-Slav-speaking people who were resettled from the Balkans to the Carpathians Basin by the khans of the Bulgarian empire in the 9th century. On the basis of the findings of archaeological excavations carried out on three different sites west of the Bódva, it can be assumed that the period of smithery characterized by Slavonic names was the 10th and 11th centuries AD. In the course of the 12th century there was centrally organized smithery in the royal forest domain of *Torna* on both sides of the Bódva. The names of the mining villages have not changed, but some villages where royal blacksmiths used to work had the Hungarian name *Kovácsi*. There was a village with the same name not far from *Rudabánya* on the west side of the Bódva, one east of the Bódva, at the northern foot of the Esztramos, and one at the eastern confines of *Hídvégárdó*. The Hungarian kings of the time settled privileged German miners’ families to the ore-mining district, like *Rudabánya* and probably to *Szentandrás* at the northern foot of the Esztramos, too. A document from the Middle Ages proves that the inhabitants of *Szentandrás* used to be foreign settlers, and the name of one of them, *Ilbrand* (*Hildebrand*), makes it probable that they were German people. It is also proved by the fact that the small church in *Szentandrás*, which dates back to the end of the 12th century, has double sanctuary, which is unique in Hungary but typical in South Germany, especially in the mining districts of Tyrol. Besides, *St. Andrew* apostle, the patron saint of both the church and the village is generally respected as the patron saint of miners on German-speaking territories. All in all it is highly probable that German mining families from South Germany or from Tyrol settled down at the iron ore beds of the Esztramos in the course of the 12th century. However, at the beginning of the 13th century there was no more considerable ore-mining or smithery in this area, the blacksmiths and the miners must have moved northwards, probably to *Szepesség* (now *Spíš* in Slovakia), to areas with richer ore deposits. However, the ore mines of this area were active, as proved by a royal deed of gift of 1474. Owing to the Turkish invasion and devastation in the middle of the 16th century, *Szentandrás* and *Kovácsi*, the former settlements of ore-miners and blacksmiths at the foot of the Esztramos became depopulated. It was only *Szentandrás* that got inhabited again by the end of the 17th century. Iron ore mining started again in the Esztramos at the end of the 18th century.

Összefoglalás: Rudabányától délnyugat–északkeleti irányban, a Bódvát keresztezve, érces hegyvonulat húzódik az Esztramoson át Hídvégárdóig. Ebből az őskor óta és a középkorban is vasércet bányásztak, a Bódva nyugati oldalán a *Rudabánya* mellett emelkedő *Ruda*-hegyből, a Bódvától keletre pedig a

Martonyi határában lévő *Rednek*-völgyi bányákból, valamint az *Esztramos* ércbányáiból és talán Hídvégardó határában a *Ruda*-oldalból is. Ezeket kisebb gyepvasérc lelőhelyek egészítették ki, ilyen lehetett a Bódva nyugati oldalán azon a helyen, amelyet *Rednek* néven említ Teresztenye (a korábbi Kovácsi) település nyugati határszélén egy 1272. évi oklevél. Vasérclelőhely vagy feldolgozóhely lehetett Szalonnától északra a *Rednek*-dűlőben is. A *Ruda* és *Rednek* helynevek a 'vasérc' jelentésű szláv *ruda* szóból alakultak. Ércfeldolgozó hely lehetett az Esztramos környékén a XIII. század közepe előtt létezett *Wyhnyche* település is, melynek neve a 'kovácstűzhely, kovácsműhely' jelentésű szláv *wihne* szóból alakult. Ez a vasművestelep vagy település a mai Tornabarakony táján állhatott, ahol ma is jellegzetes kohósalak maradványok bizonyítják hogy ott a középkorban vaskohászat folyt. A *Ruda*, a *Rednek* és a *Wihne* tehát szláv helynevek, mint ahogy szláv, valószínűleg délszláv eredetű az *Esztramos* neve is, amely a hegy legjellemzőbb tulajdonságát jelöli a 'meredek' jelentésű szláv *sztrm* szóból képzett névvel. E szláv helynevek föltehetőleg a bolgár birodalom kánjai által a IX. században a Balkánról a Kárpát-medencébe áttelepített ószláv nyelvű népelemekről maradhettek ránk. A szláv helynevekkel jellemezhető vasművesség időszakát – a Bódvától nyugatra három jellegzetes kohósalak-lelőhelyen lefolytatott régészeti ásatások leletei alapján – a X–XI. századra tehetjük. A XII. század folyamán a Bódva folyó két oldalán elterülő vidéken létrehozott tornai királyi erdőuralomban központi-lag szervezett vasművesség alakult ki. A bányahelyek neve nem változott, de azon falvak némelyikét, ahol királyi vasművesek dolgoztak ekkor már magyar néven *Kovácsinak* nevezték. Ilyen nevű település alakult ki a Bódva nyugati oldalán Rudabánya közelében, a mai Égerszög helyén, a Bódvától keletre pedig az Esztramos északi lábánál és Hídvégardó keleti határszélén is. Az ércbányavidékekre ebben a korban a magyar királyok több helyütt is privilegizált német bányászcsaládokat telepítettek, így Rudabányára és valószínűleg az Esztramos északi lábánál fekvő Szentandrásra is. Középkori oklevél igazolja, hogy Szentandrás lakói külföldi telepesek voltak, és egyikük Ilbrand (< Hildebrand) neve valószínűsíti, hogy e telepesek németek lehettek. E mellett szól az is, hogy a Szentandrason fennmaradt XII. század végi templomocskára kettős szentélyű, ilyen Magyarországon nincs másik, de Dél-Németországban, különösen a tiroli bányavidékeken kifejezetten jellemző; a templom és a falu védőszentjét, Szent András apostolt pedig német nyelvterületen bányászvédszentként tisztelik. Mindent egybevetve valószínű, hogy a XII. század második felében német bányászcsaládok települtek az esztramosi vasérclelőhelyek mellé Dél-Németországból vagy Tirol vidékéről. A XIII. század elején ezen a tájon nagyjából megszűnt az ércbányászat és vasművesség, művelői innen északabbra, valószínűleg a szépebbé gazdagabb érclelőhelyek vidékére települtek át. E vidék ércbányáit azonban továbbra is számon tartották, ezt egy 1474. évi ércbányajog-adományozó királyi oklevél bizonyítja. A XVI. század közepén a törökök előrenyomulása és ezen a vidéken történt pusztításai miatt az Esztramos lábánál fekvő korábbi ércbányász- és vasműves-települések, Szentandrás és Kovácsi elnéptelenedtek. Csak Szentandrás népesedett be ismét a XVII. század végén. A vasércbányászat pedig a XVIII. század végén indult meg újból az Esztramos oldalában.